

Filozófiai nézetkülönbség és a filozófiai problémák természete*

BEVEZETÉS

Felteszem, nem vagy fanatikus. Nem gondolod magadról, hogy minden filozófusnak episztemikus előjárója vagy. Nem gondolod, hogy – velük ellentétben – privilegizált hozzáférése van a valóság természetes illesztékeihez, és hogy érvelési képességek tekintetében minden filozófust túlszárnyalsz.

Ha ez így van (és remélem, így van), akkor (az életben legalább egyszer) fel kell tenned magadnak a kérdést: „*kitarthatok-e* a filozófiai nézeteim mellett, ha *belátom*, hogy más filozófusok, akiket magammal episztemikusan egyenrangúnak ismerek el, nem fogadják el a filozófiai nézeteimet? *Hihetek-e* az általam képviselt filozófiai elméletben, ha *belátom*, hogy az csak egy a sok közül, melyek mindegyikét olyan filozófusok képviselik, akik ugyanazzal az evidenciabázissal és nagyjából ugyanolyan érvelési képességekkel rendelkeznek, mint én?”

Mivel a feltett kérdés eldöntendő, leszámítva azt a választ, hogy „nem tudom” és hogy „a kérdés értelmetlen”, kétféleképpen válaszolhatsz. Vagy azt mondhatod, hogy e belátásod aláássa a filozófiai vélekedéseidet, vagy azt, hogy nem ássa alá. Az első esetben fel kell függesztened a filozófiai vélekedéseidet, vagy legalábbis át kell értékelned azok episztemikus státusáról gondoltakat. A második esetben minden maradhat a régiben: mindennapi filozófiai tevékenységedet folytathatod úgy, mintha mi sem történt volna. Komoly tétje van hát annak, hogyan válaszolsz.

* Szeretném köszönetemet kifejezni Ambrus Gergelynek, Bárány Tibornak, Demeter Tamásnak, Farkas Katalinnak, Forrai Gábornak, Komlói Andreának, Lautner Péternek, Márton Miklósnak, Molnár Gábornak, Paár Tamásnak, Pöntör Jenőnek, Schmal Dánielnek, Zvolenszky Zsófiának és a két anonim bírálónak a témában folytatott beszélgetéseinkért és/vagy e tanulmány korábbi változataihoz fűzött kommentárjaikért. Bernáth Lászlónak különösen köszönöm hozzászólásait és kritikai észrevételeit. El kell mondanom: egyes vitapartnereim gondolatmenetem *minden* pontját kikezdték, és sok tekintetben megingatták álláspontomat. Rámutattak egy sor olyan kisebb-nagyobb nehézségre, melyekkel kapcsolatban egyelőre nem rendelkezem meggyőző megoldással. Tanulmányomat ezért félve, nem teljesen nyugodt szívvel adom közre. Tanulmányom megírását az OTKA 109638 számú kutatási pályázata támogatta.

Tanulmányomban a szkeptikus megfontolás mellett fogok érvelni; amellet, hogy fel kell függeszteni a filozófiai ítéleteinket. Tanulmányom első részében a szkeptikus és nem-szkeptikus oldal vitáját elemzem. A második részben egy meghatározott filozófiai problémát vizsgállok. A harmadik részben e probléma kapcsán megmutatom, hogy *valójában* mi a nyugtalanító az episztemikusan egyenrangú filozófusok nézetkülönbségében. A negyedik részben a filozófiai problémák általános természetéről adott víziómat adom elő. Az ötödik részben pedig szkeptikus (kissé szomorú) következtetéseimet sorolom fel.

I. MEGMEREVEDETT FRONTOK

Nézzük először a szkeptikus stratégiát! Vegyünk két episztemikusan egyenrangú filozófust: Peter van Inwagent és David Lewist. Van Inwagen, aki különösen érzékeny az episztemikusan egyenrangú filozófusok közti nézetkülönbségekre, a következő kérdést teszi fel:

Hogyan hihetem (ahogy hiszem), hogy a szabad akarat inkompatibilis a determinizmussal, hogy a nem-realizált lehetőségek nem fizikai tárgyak, és hogy az emberi lények nem időben és térben elnyúlt négydimenzionális entitások, ha David Lewis, aki elképesztő intelligenciával, belátással és képességgel rendelkezik, tagadja azokat a dolgokat, melyekben hiszek, és teljesen tudatában van és tökéletesen érti mindazokat az érveket, melyeket fel tudok hozni álláspontom mellett? (van Inwagen 1996. 138).

Ahogy van Inwagen fogalmaz: „plauzibilisnek tűnik azt mondani, hogy David és én ugyanazzal az evidenciával rendelkezünk [például] a szabad akarat kérdésében, és úgy tűnik, hogy vitánkról vagy azt kell állítani, hogy mindketten racionálisak vagyunk, vagy azt, hogy egyikünk sem az” (van Inwagen 2010, 27). Hogy merül fel a kétely arra vonatkozóan, hogy mindketten racionálisak, vagyis hogy mindketten jogosan kitarthatnak a saját álláspontjuk mellett? Van Inwagen szerint így:

Az az álláspont, hogy mindketten racionálisak vagyunk [...] nehezen védhető. Ha abból indulok ki, hogy mindketten racionálisak vagyunk, azonnal hallom W. K. Clifford szellemének suttogását, melyben tiltakozik: [...]

Ha te és Lewis mindketten racionálisan jártok el, ám ugyanazon evidencia alapján mégis egymásnak ellentmondó proposíciókat fogadtok el, akkor *te* olyasfajta bizonyítékok alapján fogadod el a kérdéses proposíciót (az inkompatibilizmusról szólót), amelyek semmivel inkább nem szólnak az inkompatibilizmus, mint a kompatibilizmus álláspontja mellett. (Hiszen ha így lenne, *maga Lewis* is úgy gondolná, hogy az inkompatibilizmus a helyes álláspont, és nem lenne racionális a részéről kitarítani a

kompatibilizmus mellett.) Igen ám, de az emberi pszichében lakozó késztetések közül, amelyek proposíciók elfogadására sarkallnak bennünket, egyedül a releváns evidenciára alapozott racionális okoskodás *követi le az igazságot*. A tapasztalat és a józan ész is egyaránt emellett szól. Ha viszont valamiféle belső késztetés, ha szabad így mondanom, valamiféle „hinni akarás” hatására fogadunk el egy proposíciót, akkor ez az eljárás nem követi le az igazságot: a proposíció elfogadását nem a proposíció *tárgyát képező dolgok természete* határozza meg (van Inwagen 2010. 28).

Miért ébreszt tehát Clifford szellemének suttogása van Inwagenben kételyt saját inkompatibilizmusa iránt? Íme az érv fő pontjai. (1) Tudja, hogy Lewis vele ellentétes állásponton van: kompatibilista. (2) Elismeri, hogy Lewis episztemikusan egyenrangú vele: mindketten ugyanazzal az evidenciabázissal rendelkeznek, és érvelési képességeik is durván megegyeznek. (3) Belátja, hogy a közös evidenciabázis nem elégséges/kényszerítő. (Egy helyütt egyenesen „komikus figuráknak” nevezi azokat, akik úgy vélik: elégséges/kényszerítő evidenciabázissal rendelkeznek saját filozófiai álláspontjuk mellett (van Inwagen 2009. 35). (4) Belátja, hogy mivel a közös evidenciabázis nem elégséges/kényszerítő, úgy *további érve* volna szüksége ahhoz, hogy megmutassa: az ő inkompatibilizmus melletti érve „követi le az igazságot” és nem a vele episztemikusan egyenrangú Lewisé. Azaz belátja: csak ilyen *további érv birtokában* hihetne nyugodt (kétségektől mentes) szívvel az inkompatibilizmusban, illetve a mellette felhozott következmény-érv konkluzív voltában. (5) Fájó szívvel elismeri: *nincsen* ilyen további érve.

Egyszóval (és nem van Inwagen perspektívájából): ha vesszük van Inwagen és Lewis vitáját a szabad akarat problémájával kapcsolatban, *mindössze* azt látjuk: mind van Inwagen, mind Lewis rendelkezik egy-egy egymásnak ellentmondó filozófiai elmélettel, *plusz* egy-egy fallibilis (nem elégséges/kényszerítő evidenciára támaszkodó) igazolással az elméletük mellett (lásd van Inwagen 1975; Lewis 1981). *De semmi többel*.

Mármost tegyük fel, hogy – Isten nézőpontjából nézve – van Inwagennek van igaza: a szabad akarat valóban összeegyeztethetetlen a determinizmussal. Vagyis van Inwagen álláspontja reprezentálja helyesen a valóság ontológiai domborzatát. A probléma az – és ez a szkeptikus érv lényege! –, hogy ha mindez így is volna, *nem változtatna semmin*. Attól, hogy kettejük közül van Inwagennek volna igaza, episztemikusan nem kerekedne Lewis fölé. Igaz vélekedése episztemikusan *továbbra is* egyenértékű volna Lewis hamis vélekedésével. A tudás klaszszikus meghatározása szerint ebben az esetben van Inwagen ugyan *tudná*, hogy a szabad akarat nem egyeztethető össze a determinizmussal, mivel teljesülne a tudás valamennyi szükséges feltétele (igazság, megfelelő vélekedés, fallibilis igazolás), de – a fentebb említett további érv hiányában – azt *nem tudná, hogy tudja*, hogy a szabad akarat nem egyeztethető össze a szabad akarattal. A fentebb említett további érv hiányában tehát *puszta véletlen* volna, hogy az igaz állásponton van. Ahogy Jason Brennan fogalmaz:

Íme egy analógia. Tegyük fel, hogy ezer ember, akik mind São Paolóba igyekeznek eljutni, véletlenszerűen felszállnak a dallasi Fort Worth repülőtérrel induló járatokra. [...] Ebből az ezer emberből néhány száz valóban São Paolóban landol, a legtöbben azonban máshová érkeznek. Úgy tűnik, a filozófia is sok szempontból ilyen. Elvihet néhány embert a megfelelő célállomásra, de a legtöbben máshol landolnak. De a helyzet még ennél is rosszabb. Az utasok ugyanis tudják, hogy São Paolóba érkeztek-e, vagy sem. A filozófia esetében néhányan szintén az igazsághoz érkeznek. Csakhogy nekik nincsen megkülönböztethetően jobb indokuk arra, hogy ezt higgyék, mint tévedésbe esett társaiknak. Persze hihetik, hogy jobb indokaik vannak, de a velük egyet nem értő episztemikusan egyenrangú társaik is hihetik ugyanezt. Külső nézőpontból azonban *minden ugyanolyannak tűnik* (Brennan 2010. 3–4; kiemelés tőlem).

Ha úgy gondolod, hogy a fentebbi szkeptikus megfontolásoknak kételyt kell ébreszteniük benned, akkor felül kell vizsgálnod a filozófiai nézeteid episztemikus státusáról gondoltakat. Vagy valami hasonlót kell mondanod, mint amit maga van Inwagen mond: „nem tudok Clifford szellemére hallgatni, nem tudok agnosztikus lenni [...], képtelen vagyok azt hinni, hogy gnoszticizmusom irracionális [...], nem vagyok képes hallgatni e suttogásra, csakhogy arra *is* képtelen vagyok, hogy válaszoljak rá” (van Inwagen 2010. 28; kiemelés tőlem). Vagyis egyfajta *skizofrén* (de legalábbis kognitív békét egészen bizonyosan nem eredményező) álláspontot kell magadévá tenned. Egyrészt el kell ismerned, hogy valóban csak akkor hihetnél jogosan filozófiai vélekedéseidben, ha képes volnál azok metaigazolására, csakhogy erre nem vagy képes, másrészt viszont azt is el kell ismerned, hogy pszichológiai okok folytán arra *sem* vagy képes, hogy felfüggeszd a filozófiai vélekedéseidet.

Vagy azt kell mondanod: pszichológiai tényezők ide vagy oda, fel kell függesztened a filozófiai vélekedéseidet. Ahogy például Richard Feldman fogalmaz: „a szkeptikus konklúzió racionális: nem arról van szó, hogy minden álláspont racionális, vagyis nem arról, hogy valakinek az álláspontja valahogy mégis privilegizált; [i]nkább az ítélet felfüggesztése indokolt” (Feldman 2006. 233). Persze, ha szeretnéd, Feldmanhoz hasonlóan hozzáfűzheted: „nehezen vitatható, hogy az ilyen esetekben az ítéletek felfüggesztése különösen nehéz tud lenni” (Feldman 2006. 233). (Hasonlóan érvel még Plant 2012.)

Az antiszeptikus stratégia hívei szerint a fentebbi érvelés célt téveszt. De nem azért téveszt célt, mert pszichológiailag valami hallatlanul nehezét követel, hanem azért, mert az a belátásod, hogy a magaddal episztemikusan egyenrangúnak elismert filozófusok nem fogadják el a filozófiai nézeteidet, *előre irreleváns*. Egész egyszerűen *független* a kérdéses filozófiai nézeteidtől.

A következőről van szó. Vegyük ismét van Inwagen esetét. Szerinte a nem-realizált lehetőségek nem fizikai tárgyak, hanem absztrakt entitások, melyek azokat a módokat reprezentálják, amilyen a világ lehetne. Mármint, amikor van Inwagennek arról kell határoznia, hogy hihet-e jogosan efféle absztrakt entitá-

sok létezésében, akkor *kizárólag* e problémához *inherensen* kapcsolódó megfontolásokat kell figyelembe vennie. Ennélfogva csak akkor indokolt feladnia vagy felfüggesztenie a vélekedéseit, vagy egyáltalán csak elbizonytalanodnia, ha a kérdéses elméletében (tudniillik az ersatzizmusban) valamilyen megoldhatatlannak látszó *belső* nehézséget lát.

Indokolt felfüggesztenie az álláspontját például akkor, ha nem tud választ adni arra a kérdésre, hogy mi tünteti ki az aktuális világot a számtalan nem aktualizált lehetőség közül. Ugyancsak indokolt, ha nem tudja magyarázni a világokon átívelő azonosság fogalmát. Vagy ha elköteleződven az absztrakt entitások létezése mellett, nem tud mondani arra a kérdésre, hogy mi, térben és időben létező személyek hogyan férhetünk hozzá ezekhez a téren és időn kívüli entitásokhoz. Csak ha ilyen, a témához inherensen kapcsolódó kérdésekre nem tud megnyugtatóan felelni, akkor merülhet fel racionális lehetőségként filozófiai elméletének a felfüggesztése. Az a belátás azonban, hogy (1) Lewis és más vele episztemikusan egyenrangú filozófusok nem értenek egyet vele, illetve hogy (2) nem rendelkezik további (meta)érvvel amellest, hogy az ersatzizmus melletti érve „követi le az igazságot”, *nem tartozik ezek közé*. E belátásoknak az égvilágon semmi köze a kérdéses elméletéhez, sem pro, sem kontra. Egyszóval, a szkeptikus kihívás indokolatlan. (Némileg hasonlóan, e függetlenségre apelálva érvel még Kelly 2006, 2010, 2013, vagy régebbről Rescher 1978, 1985 és még sokan mások.)

Ha tehát nyugodt szívvel ki akarsz tartani filozófiai vélekedéseid mellett, akkor erre a *függetlenségre* érdemes apellálnod. Ha pedig *egyáltalán* nem akarod zavartatni magad attól a belátásodtól, hogy olyan filozófusok nem osztják az álláspontodat, akiket magaddal episztemikusan egyenrangúnak ismersz el, akkor azt is mondhatod: az e belátásra alapozott szkeptikus érvelés abszurd. Vegyük például Lewis híres parafrázis érvét a genuin realizmus mellett:

Az általunk benépesített világon kívül meggyőződésem szerint léteznek más lehetséges világok is. Érvként a következőkkel szolgálhatok. Vitán felül igaz, hogy a dolgok állhatnának másképp is, mint ahogy állnak. Úgy hiszem – és ebben, gondolom, az olvasó is egyetért –, hogy a dolgok számtalan módon állhatnának másképp. De mit is jelent ez? A hétköznapi nyelv lehetővé teszi a következő parafrázist: sok olyan módja van annak, ahogy a dolgok állhattak volna, amely eltér attól, ahogyan valójában alakulnak. Első pillantásra ez a mondat egy egzisztenciális kvantifikáció. Azt állítja, hogy sok entitás létezik, amely megfelel egy bizonyos leírásnak, annak, „ahogy a dolgok állhattak volna”. Úgy hiszem, hogy a dolgok számtalan módon állhattak volna másképp; hiszek meggyőződésem elfogadható átfoglalmasában; s ezért – a fenti parafrázist készpénznek véve – hiszek abban, hogy léteznek azok az entitások, amelyeket „módok, ahogy a dolgok állhattak volna” leírással ragadhatunk meg. Jómagam inkább a „lehetséges világok” elnevezést részesítem előnyben (Lewis 1973/2004. 91).

Nézzük hát e *reductio ad absurdum* típusú érvet a szkeptikus kihívással szemben (lásd Mekis–Sutyák 2013. 124)! Tétélezzük fel, hogy Lewis vitapartnerei egy kozmikus véletlen folytán egyik naptól elkezdenének elhalálozni, s e folyamat egész odáig tartana, hogy a lehetséges világok ontológiai státuszával kapcsolatban a genuin realizmussal logikailag összeegyeztethetetlen elméleteket immáron egyetlen filozófus sem képviselné. Ebben az esetben abszurd volna Lewisnak így okoskodnia: „amíg éltek velem episztemikusan egyenrangú filozófusok, akik a lehetséges világok ontológiai státusa kapcsán azt állították, hogy azok absztrakt partikulárek halmazai, vagy azt, hogy fiktív entitások, vagy azt, hogy strukturális univerzálék, addig nem hihettem jogosan a multiverzum létezésében. De attól a pillanattól fogva, hogy az utolsó velem episztemikusan egyenrangú vitapartnerem is kilehelte a lelkét, *máris* jogosan hihetek.”

Ez az okoskodás azért volna abszurd (és persze méltatlan Lewishoz), mert a nézetkülönbség megszűnése tényének az égvilágon *semmi köze nincs* a lehetséges világok ontológiai státuszának a problémájához és a genuin realizmus mellett felhozott parafrázis érvhez. Mindez pedig azt mutatja: *nem függhet* Lewis vélekedésének episztemikus státusa attól, hogy a vele episztemikusan egyenrangú filozófusok nem osztják Lewis vélekedését. Egyes-egyedül az számít: mennyire erős érvekkel van alátámasztva az adott filozófiai vélekedés, küzd-e belső nehézségekkel, vagy sem, rendelkezik-e komoly magyarázóerővel, vagy sem stb. Mivel a nézetkülönbségre apelláló szkeptikus megfontolás nem ilyen, nem kell figyelembe venni. S ami a legfontosabb: meg lehet nyugodni és ott lehet folytatni, ahol abba hagytuk.

A szkeptikus és antiszkeptikus oldal vitájának dialektikája nagy vonalakban tehát a következőképpen fest. A szkeptikus oldal azt igyekszik megmutatni: annak a belátásodnak a fényében, hogy olyan filozófusok nem fogadják el a filozófiai álláspontodat, akiket magaddal episztemikusan egyenrangúnak ismersz el, fel kell függesztened a filozófiai vélekedéseidet. Az antiszkeptikus oldal viszont arról próbál meggyőzni: e belátásod teljességgel irreleváns, következésképpen nyugodtan kitarthatsz a filozófiai vélekedéseid mellett. A két álláspont vitája tehát arról folyik: *releváns-e* a fentebbi belátásod a mindennapi filozófiai gyakorlat szempontjából, vagy nem az.

Nem hiszem, hogy ezen az absztrakciós szinten eldőlhet a vita. Azt állítom: csak akkor lehet megmutatni, hogy az antiszkeptikus oldal függetlenségre vagy irrelevanciára való apellálása nem hozhat valódi megnyugvást, ha rájövünk a filozófiai nézetkülönbségek okára és megvizsgáljuk maguknak a filozófiai problémáknak a természetét. Enélkül a két álláspont vitája csak egy *újabb* ($n+1$.) nézetkülönbség episztemikusan egyenrangú filozófusok között.

II. EGY FILOZÓFIAI PROBLÉMA

Vegyük a fizikai tárgyak időbeli létezésének metafizikai problémáját és képzeljük el Lewis, van Inwagen és Szent Ágoston vitáját.

Lewis kezd és így érvel: „A fizikai tárgyak időbeli létezésük során megváltozhatnak. Egy drót lehet egyenes t_1 -ben és görbe t_2 -ben. Peter, te endurantista vagy, így azt állítod: a fizikai tárgyak létezésük minden pillanatában teljes egészükben jelen vannak, és ennél fogva a fizikai tárgyak perzisztenciáját numerikus azonosságnak tekinted. Azt állítod: a drót t_1 -ben numerikusan azonos a t_2 -beli dróttal. Csakhogy így – nem is magyarázom tovább – összeütközésbe kerülsz a Leibniz-törvénnyel, mely szerint ha a fizikai tárgy numerikusan azonos b fizikai tárggyal, akkor a -nak és b -nek minden intrinzikus tulajdonsága azonos. Ha viszont abból indulsz ki, mint én, és a fizikai tárgyakat téridő-nyúlványoknak, spacio-temporális részek mereológiai fúziójának tekinted, akkor nem kerülsz összeütközésbe a Leibniz-törvénnyel. Íme a megoldás: a »drót t_1 -ben« és a »drót t_2 -ben« mint a drót spacio-temporális részei numerikusan különböző entitások, és a drót »drót t_1 -ben« spaciotemporális része rendelkezik az egyenesség tulajdonságával, és az attól numerikusan különböző »drót t_2 -ben« spacio-temporális része rendelkezik a görbeség tulajdonságával. Nincs ütközés a Leibniz-törvénnyel, mivel nem egy és ugyanazon fizikai tárgy egyenes t_1 -ben és görbe t_2 -ben, hanem két numerikusan különböző entitás.”

Van Inwagent természetesen nem érné váratlanul Lewis érvelése. Ezt válaszolhatná: „A fizikai tárgyak igenis teljes egészükben jelen vannak a létezésük minden pillanatában, és perzisztenciájuk igenis numerikus azonosságként értendő. Hidd el David, ha ebből indulsz ki, akkor sem kerülsz összeütközésbe a Leibniz-törvénnyel. Íme a megoldás: a drót nem szimplíciter egyenes t_1 -ben és szimplíciter görbe t_2 -ben, hanem valójában az »egyenes t_1 -ben« és »görbe t_2 -ben« tulajdonsággal rendelkezik. Nincsen összeütközés a Leibniz-törvénnyel, mert az »egyenes t_1 -ben« és a »görbe t_2 -ben« a drótnak nem inkompatibilis tulajdonságai.”

Tegyük fel, mielőtt Szent Ágoston közbeszólna, Lewis azonnal visszavágna: „Peter, a megoldási javaslatod sajnos elfogadhatatlan. Ha ugyanis azt állítod, hogy egy fizikai tárgy valamilyen tulajdonsággal való rendelkezése magában foglal egy időindexet, vagyis a fizikai tárgyak nem szimplíciter rendelkeznek tulajdonságokkal, akkor szembekerülsz azzal az alapvető meggyőződésünkkel, hogy egy fizikai tárgy tulajdonságaiban bekövetkezett változásán annak intrinzikus tulajdonságaiban bekövetkezett változását értjük. Amikor azt mondjuk, hogy a drót megváltozott (t_1 -ben egyenes, t_2 -ben görbe), akkor ezzel valójában azt mondjuk: elvesztette az egyenesség tulajdonságát és azzal egy inkompatibilis tulajdonságra tett szert. Ezt a változás fogalmával kapcsolatos alapvető meggyőződésünket azonban nem fejezi ki a te javaslatod, hiszen – ahogy magad is mondtad – az »egyenes t_1 -ben« relációs tulajdonság nem inkompatibilis a »görbe t_2 -ben« relációs tulajdonsággal.”

Van Inwagen erre azt felelhetné: „Drága David, bagoly mondja verébnek! A te megoldásod is szemben áll egy alapvető meggyőződésünkkel. Nevezetesen azzal, hogy a fizikai tárgyak időbeli létezését azonosságként értjük. Hogy úgy gondoljuk: ugyanattól az asztaltól állunk fel, mint ami mellé leültünk, és ugyanabból az ágyból kelünk fel reggel, mint amelyben este álomra hajtjuk a fejünket. Nem is szólva arról, hogy perdurantizmusod mennyire szembemegy alapvető meggyőződésünkkel, ha azt a személyekre is kiterjeszted. Ekkor ugyanis nem azt kell mondanom, hogy »fáj a fejem«, ahol is e kijelentés szubjektuma én magam vagyok, hanem valami olyasmit, hogy »fáj egy spacio-temporális részem spacio-temporális feje«, vagyis hogy egy spacio-temporális részem a fájdalمام szubjektuma. Ne mondd, David, hogy e javaslatod nem áll szemben azzal a híres maximáddal, hogy »soha ne hozakodj elő olyan filozófiai elmélettel, melyben nem tudsz hinni a legkevésbé filozófiai és leginkább hétköznapi pillanataidban.«” (Lewis 1986, 135). (A Lewis és van Inwagen szájába adott érvek a következő művekben szerepelnek: Lewis 1986; van Inwagen 1990.)

Tegyük fel, hogy Szent Ágoston, aki eddig csak némán szemlélte a vitát, e ponton szólalna meg. „David! Peter! Nem lehet, hogy mindketten tévedtek? Az igazság ugyanis szerintem az, hogy minden fizikai tárgy csak a jelenben létezik. A múlt és a jövő nem létezik, következésképpen nem léteznek fizikai tárgyak sem a múltban, sem a jelenben. Mivel minden fizikai tárgy kizárólag a jelenben létezik, és mivel egyetlen fizikai tárgy sem rendelkezik inkompatibilis tulajdonságokkal a jelenben, úgy egyetlen fizikai tárgy sem rendelkezik inkompatibilis tulajdonságokkal a létezése során. Nincs összeütközés a Leibniz-törvénnyel, melyet természetesen én is nagy tisztelettel elfogadok.”

Ha ez történné, Lewis és van Inwagen kórusban ezt felelnék: „A prezentizmus mindkettőnk számára vállalhatatlan. Ha ugyanis elfogadnánk, három olyan alapvető meggyőződésünk valamelyikét kényszerülnénk tagadni, melyek egyikétől sem tudunk semmiképpen sem megválni. (1) Léteznek igaz múltról szóló állítások (például: »Beethoven alacsony férfi volt«). (2) Minden igaz állítás igazsága szupervenial a létezésen, azaz minden (legalábbis kontingensen) igaz kijelentés esetében van valami, ami azt igazgá teszi. (3) A múltbeli igazságok nem szupervenialhatnak a jelenbeli létezésen; annak a kijelentésnek például, hogy »a Jura-korban dinoszauruszok mászkáltak a Földön«, nincsen a jelenben igazsággalkotója. Mármint, e három kijelentésből következik, hogy a prezentizmus hamis.”

Visszafogom magam, és nem folytatom e képzeletbeli vita bemutatását. Már az eddig elhangzottak is jól illusztrálják mindazt, amit a fizikai tárgyak időbeli létezésének metafizikai problémája kapcsán látnunk kell.

III. SZKEPTIKUS REFLEXIÓK

A fentebbi képzeletbeli vita legfontosabb tanulsága az: mind Lewis perdurantizmusa, mind van Inwagen eternalista endurantizmusa, mind Szent Ágoston prezentizmusa *szemben áll valamilyen alapvető meggyőződésünkkel*. Lewis perdurantizmusa azzal, hogy a fizikai tárgyak időben azonosak lehetnek; szerinte egy drót t_1 -ben nem ugyanaz a drót, mint t_2 -ben. Van Inwagen eternalista endurantizmusa azzal, hogy a fizikai tárgyak megváltozhatnak intrinzikus tulajdonságaikban; szerinte egy drót nem lehet t_1 -ben szimpliciter egyenes és t_2 -ben szimpliciter görbe. Szent Ágoston prezentista endurantizmusa azzal, hogy a fizikai tárgyak nem csak egy időben létezhetnek; szerinte a drót kizárólag a jelen pillanatban létezik. Tehát Lewis is, van Inwagen és Szent Ágoston is *csak azon az áron* hihet a filozófiai elméletében, ha tagad legalább egy olyan proposíciót, melyben mindannyian hiszünk legkevésbé filozófiai és leginkább hétköznapi pillanatainkban.

Tehát *nem*, vagy nem csak arról van szó, amit korábban Clifford szelleme van Inwagen fülébe suttogott. Nem, vagy nem csak arról, hogy mivel a fizikai tárgyak időbeli létezésével kapcsolatos evidenciabázis nem elégséges/kényszerítő, úgy mind Lewisnak, mind van Inwagennek, mind Szent Ágostonnak elő *kellene* állni egy *további érvel*, ami megmutatja, hogy az *ő* érvük az, ami „leköveti az igazságot”, csakhogy egyikük sem rendelkezik efféle további érvel. Hanem arról – és ez a döntő momentum! –, hogy *maga* a fizikai tárgyak időbeli létezésének a metafizikai problémája *olyan természetű*, hogy akármelyik álláspontot fogadod is el, *szükségképpen* szembe állsz valamelyik alapvető meggyőződésünkkel.

Úgy tűnik tehát: magát a fizikai tárgyak időbeli létezésének problémáját bizonyos *alapvető meggyőződéseink együttes inkonzisztenciája eredményezi*. Vagyis az, hogy olyan alapvető meggyőzésekkel rendelkezünk a fizikai tárgyak időbeli létezése kapcsán, melyek együttesen nem lehetnek igazak. Lássuk!

- (1) A fizikai tárgyak létezésük minden pillanatában teljes egészükben jelen vannak, vagyis a fizikai tárgyak azonosak az időben.
- (2) A fizikai tárgyak képesek megváltozni intrinzikus tulajdonságaikban.
- (3) A fizikai tárgyak nem csak a jelenben létezhetnek.
- (4) Ha *a* fizikai tárgy azonos *b* fizikai tárggyal, akkor *a*-nak és *b*-nek minden intrinzikus tulajdonsága azonos.

Az is jól látszik továbbá: a különböző elméletek magját az határozza meg, hogy azok mely alapvető meggyőződéseinket veszik névértéken, és mely alapvető meggyőződésünkkel állnak szemben. Lewis perdurantizmusa elfogadja a (2)-t, (3)-at és (4)-et, de tagadja az (1)-et. Van Inwagen eternalista endurantizmusa elfogadja az (1)-et, (3)-at és (4)-et, de tagadja a (2)-t. Szent Ágoston prezentista endurantizmusa pedig elfogadja az (1)-et, (2)-t és (4)-et, de tagadja a (3)-at.

Vedd észre: az antiszkeptikus stratégia híve nem veheti elő a legfőbb ütőkártyáját, és nem mondhatja azt, hogy e belátás *független* a kérdéses problémától, és ennél fogva irreleváns. Az ugyanis egészen bizonyosan *inherensen* tartozik a fizikai tárgyak időbeli létezésének metafizikai problémájához, hogy akár perdurantista, akár eternalista endurantista, akár prezentista endurantista vagy, ha konzisztens kívánsz lenni, fel kell adnod valamely alapvető meggyőződésedet a fizikai tárgyak időbeli létezésével kapcsolatban.

Miért hajtja mindez a szkeptikus malmára a vizet? Azért, mert az elfogulatlan (a témában nem involvált) szemlélő számára e vita szereplői egytől egyig *komikus figuráknak* tűn(het)nek. Nem csak azok a filozófusok komikus figurák ugyanis, akik azt gondolják magukról, hogy elégséges/kényszerítő evidenciával rendelkeznek az álláspontjuk mellett (ahogy azt van Inwagen állítja). Az elfogulatlan szemlélő számára azok *is* komikusak, akik elméletük konzisztenciája kedvéért olyan proposíciót tagadnak, melyben legkevésbé filozófiai és leginkább hétköznapi pillanataikban *maguk is* komolyan és őszintén hisznek, és teszik ezt csak azért, mert a kérdéses proposíció nem konzisztens olyan proposíciókkal, melyekben legkevésbé filozófiai és leginkább hétköznapi pillanataikban *szintén* komolyan és őszintén hisznek.

Mondom másképp. E vita szereplői érvelésük során azt róják fel vitapartnereiknek, hogy azok szembe állnak valamelyik alapvető meggyőződésünkkel, noha ez történetesen rájuk is *éppúgy* igaz. Elméletük erényének állítják be, hogy az összhangban van bizonyos alapvető meggyőződéseinkkel, de azt nem ismerik el vitapartnereik elméletének erényeként, hogy az *is* összhangban van bizonyos alapvető meggyőződéseinkkel.

Mondom megint más szavakkal – remélem, nem magyarázom túl. A fentebbi vita szereplői ahelyett, hogy tevékenységükre reflektálva azt mondanák: „belátom, hogy e probléma kapcsán egymással inkonzisztens alapvető meggyőződésekkel rendelkezünk, és ezért remény sincs arra, hogy valaha is meggyőzzem a vitapartnereimet”, *továbbra is* azon fáradoznak, hogy meggyőzzék vitapartnereiket. Illetve, ahelyett hogy tevékenységükre reflektálva azt mondanák: „mivel belátom, hogy e probléma kapcsán a vita összes résztvevője olyan alapvető meggyőződésekkel rendelkezik, melyek együttesen nem lehetnek igazak, úgy ez annak félreérthetetlen jele, hogy e probléma megoldása kapcsán nem lehet közöttünk konszenzus”, *továbbra is* újabb és újabb érvekkel állnak elő saját álláspontjuk mellett – feltehetőleg azt remélve ettől, hogy saját álláspontjuk előbb vagy utóbb konszenzuálisan elfogadottá válik.

Persze lehet azt mondani, hogy ebben semmi dehonesztáló nincs e vita résztvevőire nézve – a filozófia már csak ilyen tevékenység. Nem állítom, hogy kényszerítő érvem van amellett, hogy olyan perspektívából *kell* nézni e filozófusok vitáját, melyből azok komikus figuráknak tűnnek. De azért igenis szól valami amellett, hogy mégis így érdemes nézni őket.

Vegyük elő megint Lewis érvét a perdurantizmus mellett. Íme: a fizikai tárgyak időbeli létezésével kapcsolatos alapvető meggyőződésünk szerint a fizikai tárgyak megváltozhatnak intrinzikus tulajdonságaikban. Ha azt állítanánk, hogy a fizikai tárgyak időbeli létezésük minden pillanatában teljes egészükben jelen vannak, és ennél fogva perzisztenciájukat numerikus azonosságként értenénk, akkor szembekerülnénk a Leibniz-törvénnyel. Mivel ezt nem tehetjük, azt kell állítanunk: a fizikai tárgyak nincsenek teljes egészükben jelen időbeli létezésük minden pillanatában, hanem csak bizonyos spacio-temporális részeik vannak jelen teljes egészükben.

Vedd észre: noha Lewis nem rendelkezik azzal a bizonyos további érvvel, melynek azt kellene igazolnia, hogy az előbbi érve „követi le az igazságot”, maga az érve teljesen rendben van az érvelés sztenderd szabályai szerint. Premisszái plauzibilisek és azokból valóban következik a kívánt konklúzió. (Természetesen nemcsak Lewis, hanem van Inwagen eternalista endurantizmus és Szent Ágoston prezentista endurantizmus mellett felhozott érvével is előhozakodhattam volna.)

De most maradjuk Lewis érvénél. A következőt kell látni. Ha történetesen *nem rendelkezünk* azzal az alapvető meggyőződéssel, hogy a fizikai tárgyak azonosak az időben, akkor Lewis érve azonnal *meggyőzne* mindannyiunkat. Hogy úgy mondjam: valamennyien *született perdurantisták* volnánk. Könnyedén el tudok képzelni olyan értelmes (nem emberi) lényeket, akik valóban született perdurantisták. Nagy fantázia nem is szükséges ehhez. E lényekről csak azt kell gondolnunk: eseményszerűen tapasztalják a fizikai tárgyakat; számukra a drót nem egyszerűen van, hanem történik; és nem tesznek kategoriális különbséget a fizikai tárgyak és az események között.

Csak hogy – és ez a probléma gyökere! – *mi nem vagyunk született perdurantisták*. Ha akarjuk, ha nem, *mi rendelkezünk* azzal az alapvető meggyőződéssel, hogy a tárgyak azonosak az időben. Ha úgy tetszik: *elménkbe van égetve*, hogy környezetünk tárgyait az időben azonosként konceptualizáljuk. Vagyis a fizikai tárgyak időbeli létezésének metafizikai problémája kapcsán azért reménytelen konszenzuálisan elfogadott, végérvényes megoldásban reménykedni, mert *az elménk történetesen olyan, amilyen*. Vagy, ahogy Colin McGinn fogalmaz: „*nem vagyunk kognitíve felruházva olyan képességekkel*, hogy megoldjuk [ezt a] filozófiai problémát” (McGinn 1993. 10; kiemelés tőlem).

McGinn-nel szemben nem azt állítom, hogy abban az értelemben vagyunk elzárva e probléma megoldásától, „amilyen értelemben egy majom képtelen megérteni a kvantumfizikát” (McGinn 1989. 359). Már csak azért sem, mert nem kizárt, hogy Isten nézőpontjából nézve Lewis megoldása a helyes. Hanem abban az értelemben vagyunk elzárva e probléma megoldásától, hogy elménkbe olyan alapvető meggyőződések kerültek az evolúció, vagy a kultúra, vagy az Isten, melyek együttesen nem lehetnek igazak.

A következőről van tehát szó. A vita résztvevőinek mindegyike elménkbe vésett alapvető meggyőződéseink fogságában él. E (belénk vésett) alapvető meggyőzések nélkül el sem tudnának kezdeni gondolkodni a fizikai tárgyak időbeli létezéséről. Csakhogy gondolatmenetük akármilyen irányban is halad, szükségképpen eljut addig a pontig, amikor arra kell ráeszmélniük: *itt és most* olyan proposíciót kényszerülnek tagadni, melyben legkevésbé filozófiai és leginkább hétköznapi pillanataikban komolyan és őszintén hisznek. Talán nem túlzok és nem vagyok nagyon igazságtalan, ha ezért e vita résztvevőit komikus figuráknak tekintem.

IV. NAGY KÉP A FILOZÓFIAI PROBLÉMÁK TERMÉSZETÉRŐL

Nem látom különösebb akadályát annak, hogy általánosítsunk és azt állítsuk: *valamennyi* (vagy legalábbis a legtöbb) filozófiai probléma *releváns módon* hasonlít a fizikai tárgyak időbeli létezésének problémájához. Azaz: *minden* (vagy legalábbis a legtöbb) filozófiai probléma bizonyos alapvető meggyőződéseink együttes inkonzisztenciájának eredménye. Minden (vagy legalábbis a legtöbb) filozófiai probléma kapcsán olyan alapvető meggyőzésekkel rendelkezünk, melyek mindegyikét külön-külön *névértéken vennénk*, de – mivel ezek együttesen nem lehetnek igazak – *ezt mégsem tehetjük*.

Általános *knock-out* érvem nincs e hipotézis mellett. Nem is hiszem, hogy lehetséges olyan deduktív, karosszékből elvégezhető érvelés, mely minden kétséget kizáróan alátámasztaná e hipotézist a filozófiai problémák természetéről.

Heurisztikus megfontolásom viszont van. E hipotézis jól magyarázza azt a tényt, hogy nem létezik egyetlen olyan filozófiai probléma sem, amelynek megoldása kapcsán egyetértésre jutottak volna a felek, és nem létezik egyetlen olyan filozófiai elmélet sem, amelyet valamennyi filozófus elfogad. (Tekintsünk el most az olyan trivialisokról, mint hogy „a tudás faktív mentális állapot”, vagy hogy „az azonossági viszony tranzitív”, vagy hogy „az álomtapasztalatok nem igazolják a külvilágra vonatkozó vélekedéseinket”.) Eszerint: *azért* léteznek filozófiai nézetkülönbségek, mert a filozófiai viták kapcsán az egyik fél más alapvető meggyőződéseinket veszi névértéken, és más alapvető meggyőzésekkel áll szemben, mint a vitapartnerei.

De nem csak ezt magyarázza plauzibilisen. Hanem azt a tényt is, hogy a filozófiai problémáknak nem annyi megoldása van, ahány szál filozófus létezik. A filozófusok többé-kevésbé jól körülhatárolható táborokba tömörülnek. A fentebbi példánál maradva: vannak perdurantisták, eternalista endurantisták, prezentista endurantisták és exdurantisták. Az exdurantizmusról csak azért nem ejtettem eddig szót, mert az csak szemantikájában tér el a perdurantizmustól (lásd Sider 2001). Filozófiai elméleteken tehát nem maximálisan specifikus proposícióhalmazokat értek. Egy szó, mint száz, hipotézisem alapján azt lehet mondani: *azért*

nem létezik a filozófiában annyi elmélet, ahány filozófus, mert a filozófusok különböző filozófiai elméletek (elmélettípusok) híveinek tekintik magukat, mely elméletek (elmélettípusok) magját – függetlenül a szubjektív kidolgozásbeli különbségektől – éppen az határozza meg, hogy az mely alapvető meggyőződéseinket veszi névértéken, és melyikkel áll szemben.

Természetesen adós vagyok annak meghatározásával, mit értek alapvető meggyőződéseken. Íme, négy példa ezekre.

- (1) A fizikai tárgyak képesek intrinzikus tulajdonságaikban megváltozni.
- (2) Az egészséges emberek az átlagos, hétköznapi szituációban rendelkeznek erkölcsi felelősséggel.
- (3) Minden fizikai eseménynek van elégséges fizikai oka.
- (4) Valóság-hű érzéki tapasztalatunk során közvetlenül az észlelt tapasztalatfüggetlen valóságnak vagyunk a tudatában.

Nem könnyű ezek közös jellemzőit felsorolni. Nem állítható például bizonyossággal az, hogy ezeknek az alapvető meggyőzéseknek sajátos fenomenális karaktere van, és ezek épp sajátos fenomenológiájuk révén töltik be a szerepüket. Ez azért nem állítható, mert – ahogy David Chalmers helyesen megjegyzi – „[f]elettebb kontroverzális, hogy létezik-e kognitív fenomenológia függetlenül az érzéki fenomenológiától” (Chalmers 2014. 537). Az sem állítható, hogy ezek az alapvető meggyőzések minden esetben spontánul (minden teoretikus megfontolás nélkül) jönnek létre bennünk. Meggyőződésem, hogy a (3) teoretikus mérlegelés eredménye, vagyis egészen bizonyosan nem spontán. És az sem állítható, hogy ezeknek az alapvető meggyőzéseknek az eredete közös. Épp ellenkezőleg gondolom. Az (1) feltehetőleg a kőkorszaki körülményekhez adaptálódott elménk tartozéka (egyértelmű evolúciós haszonnal jár hinni benne), vagy ha nem, akkor Isten véste az elménkbe. A (2) erkölcsi eredetű meggyőződésünk, melyet feltehetőleg a kultúránk kényszerít ránk. A (3) a természettudomány (különösen a fizika) sikerére alapozott induktív metafizikai tézis, s mint olyan nem idősebb 300–350 évnél. A (4) pedig fenomenológiai gyökerű meggyőződés, mely érzéki tapasztalataink reflexiójából származik (lásd Martin 2002). Egyszóval úgy látom: elménkbe vésett alapvető meggyőzések eredetüket és korukat tekintve *teljesen heterogének* lehetnek.

Mindezeket leszámítva azért egy valami *valamennyi* kapcsán elmondható: ezek az alapvető meggyőzések meghatározó *szerepet* töltenek be bizonyos filozófiai problémákban. Nevezetesen azt a dialektikus szerepet, hogy más (szintén) alapvető meggyőzésekkel inkonzisztensek lévén, bizonyos filozófiai problémákat *eredményeznek*.

Lássuk, hogyan teszik! Mivel az (1) szerepét már láttuk, kezdem a (2)-vel. Eszerint (i) az egészséges emberek az átlagos, hétköznapi szituációban rendelkeznek erkölcsi felelősséggel. Ez az alapvető meggyőződésünk a következő *szin-*

tén alapvető meggyőződéseinkkel inkonzisztens. (ii) Az emberek élhetnek olyan mentségekkel, amelyekkel meggyőzően tudják csökkenteni vagy elhárítani az erkölcsi felelősséget, amennyiben ezek tényeken alapulnak. Ha valaki bizonyítani tudja, hogy cselekedete véletlenszerű, vagy külső erő által kikényszerített, akkor morálisan nem felelős. (iii) Az események vagy determináltak, vagy indetermináltak, így döntéseink is vagy determináltak vagy indetermináltak. (iv) Ha egy esemény indeterminált, akkor véletlenszerű. (v) Ha egy esemény determinált, akkor annak bekövetkezése kikényszerített más események által.

Amennyire látom: ezeknek az együttesen inkonzisztens kijelentéseknek az alapján a szabad akarat probléma takaros kis taxonómiája adható. Az (i)-et tagadják a kemény deterministák, a (ii)-t tagadják a strawsoniánus kompatibilisták, a (iii)-at tagadja Kant, a (iv)-et tagadják a libertariánusok, beleértve az ágensokozás híveit, és az (v)-öt tagadják a kompatibilisták.

Nézzük a (3)-at. Eszerint (a) minden fizikai eseménynek van elégséges fizikai oka. Milyen más alapvető meggyőződéseinkkel inkonzisztens (a)? Ezekkel: (b) a tudatos tapasztalatok mint mentális események nem fizikai események. (c) A tudatos tapasztalatok mint mentális események okozhatnak fizikai eseményeket. (d) A cselekedeteinket nem egy fizikai és egy mentális esemény okozza olyan módon, hogy mind a fizikai, mind a mentális esemény önmagában elégséges oka a cselekedeteinknek.

E négy, együttesen inkonzisztens alapvető meggyőződésünk alapján a test-lélek probléma összes megoldási javaslata megragadható. Az (a)-t tagadják az emergentisták, a (b)-t tagadják a fizikalisták, a (c)-t tagadják mind a pszichofizikai parallelisták, mind az epifenomenalisták, és újabban a (d)-t is tagadják egyesek, még ha e stratégia nem is jellemző (lásd például Mills 1996).

És végül nézzük a (4)-t. Eszerint (α) valóság-hű érzéki tapasztalatunk során közvetlenül az észlelt tapasztalatfüggetlen valóságnak vagyunk a tudatában. (α) az alábbi alapvető meggyőződéseinkkel inkonzisztens. (β) Valóság-hű érzéki tapasztalatunk során az általunk észlelt tárgy konstituálja (alakítja ki) a róla való érzéki tapasztalatunk fenomenális karakterét. (γ) Metafizikailag lehetségesek hallucinációk: azaz S rendelkezhet t tapasztalatfüggetlen tárgy valóság-hű érzéki tapasztalatától szubjektíve megkülönböztethetetlen érzéki tapasztalattal akkor is, ha nem észleli t -t. (δ) Ha S hallucinációja szubjektív perspektívából nézve megkülönböztethetetlen S valóság-hű érzéki tapasztalatától, akkor S hallucinációja és veridikus tapasztalata ugyanolyan típusú tudatos tapasztalat.

E négy (együttesen inkonzisztens) alapvető meggyőződésünk kapcsán az összes észleléselmélet *differentia specificá*ja megfogalmazható. Az (α)-t tagadják az érzetadat-elmélet hívei, a (β)-t tagadják az intencionalisták, a (γ)-t újabban nem szokás tagadni, és a (δ)-t tagadják a diszjunktivisták.

Tisztában vagyok azzal, hogy újabban egyesek erősen vitatják az intuíciók szerepét a filozófiában (különösen Cappelen 2012), és hogy amikor én alapvető meggyőződéseinkről beszélek, akkor nagyon úgy fest, mintha különböző intuí-

cióinkról beszélnek. Ennek ellenére nehezen látom vitathatónak azt, hogy minden (vagy legalábbis a legtöbb) filozófiai probléma kapcsán találhatunk olyan proposíciókat, melyek *mindegyikét* elfogadnánk „legkevésbé filozófiai és leginkább hétköznapi pillanatainkban”, ha azok nem volnának inkonzisztensek egymással, és szintén nehezen látom vitathatónak, hogy ezeknek a felismert inkonzisztenciáknak ne volna köze a kérdéses filozófiai problémák kialakulásához.

Egyszóval verbális kérdésnek tűnik, hogy azokat a proposíciókat, melyekben „legkevésbé filozófiai és leginkább hétköznapi pillanatainkban” teljes mellszéllességgel hiszünk, „alapvető meggyőződéseink”-nek vagy „intuícióink”-nak nevezzük. Nekem az „alapvető meggyőződés” kifejezés tetszik, de nincs elvi kifogásom az „intuíció” kifejezéssel kapcsolatban sem.

V. SZOMORÚ KÖVETKEZTETÉSEK

(1) Filozófiai problémák akkor merülnek fel, amikor arra eszmélünk rá: alapvető meggyőződéseink inkonzisztensek, vagyis együttesen nem lehetnek igazak. Az magyarázza az episztemikusan egyenrangú filozófusok közti permanens nézetkülönbségeket, hogy az egyik fél más alapvető meggyőződéseinket veszi névértéken, mint a vitapartner, és ennél fogva más alapvető meggyőződésünkkel áll szembe, mint amaz.

(2) Elménk karaktere felelős azért, hogy bizonyos jelenségek kapcsán alapvető meggyőződéseink inkonzisztensek egymással. Ha valamilyen okból eltűnne az elménkből valamelyik alapvető meggyőződésünk (mert, mondjuk Isten kikaparná belőle), azon nyomban konszenzus alakulna ki a filozófusok között, mivel megszűnne az inkonzisztencia, ami a nézetkülönbséget okozza.

(3) Kontingens tény, hogy alapvető meggyőződéseink mely jelenségek kapcsán inkonzisztensek egymással, vagyis kontingens tény, hogy mely jelenségek kapcsán merülnek fel számunkra filozófiai problémák. El tudunk képzelni olyan értelmes lényeket, melyek számára nem merülnek fel filozófiai problémák. Ezeket a lényeket úgy kell elképzelnünk, hogy olyan (tőlünk radikálisan különböző) elmével rendelkeznek, hogy alapvető meggyőződéseik egyetlen jelenség kapcsán sem inkonzisztensek egymással. (És nem hinném, hogy nekik kellene irigykedniük ránk, mondván, nekünk van filozófiánk.)

(4) Mivel kizárólag az elménk karaktere felelős azért, hogy bizonyos jelenségek kapcsán alapvető meggyőződéseink inkonzisztensek egymással, ezért valójában félreértés *sui generis* filozófiai problémákról beszélni. A filozófiai problémák ugyanis nem mások, mint annak *szímtómái*, hogy ennek és ennek a jelenségnek a kapcsán *történetesen* alapvető meggyőződéseink együttesen nem lehetnek igazak.

(5) Mivel nem léteznek *sui generis* filozófiai problémák, azok megoldására törekednünk irracionális vállalkozás. Akik mégis erre törekednek, azok talán szerethető, de komikus figurák.

IRODALOM

- Brennan, Jason 2010. Scepticism about Philosophy. *Ratio*. 23/1. 1–16.
- Cappelen, Herman 2012. *Philosophy Without Intuitions*. Oxford, Oxford University Press.
- Chalmers, David 2014. Intuitions in Philosophy: A Minimal Defence. *Philosophical Studies*. 171/3. 535–544.
- Feldman, Richard 2006. Epistemological Puzzles about Disagreement. In Stephen Hetherington (szerk.) *Epistemology Futures*. Oxford, Oxford University Press. 216–236.
- Kelly, Thomas 2006. The Epistemic Significance of Disagreement. In John Hawthorne – Tamar Gendler Szabo (szerk.) *Oxford Studies in Epistemology*. Oxford, Oxford University Press. 167–196.
- Kelly, Thomas 2010. Peer Disagreement and Higher-Order Evidence. In Richard Feldman – Ted A. Warfield (szerk.) *Disagreement*. Oxford, Oxford University Press. 111–174.
- Kelly, Thomas 2013. Disagreement and the Burdens of Judgement. In David Christensen – Jennifer Lackey (szerk.) *The Epistemology of Disagreement. New Essays*. Oxford, Oxford University Press. 31–53.
- Lewis, David K. 1973/2004. Lehetséges világok. Ford. Hunyady András. In Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc (szerk.) *Modern metafizikai tanulmányok*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 91–109.
- Lewis, David K. 1981. Are We Free to Break the Laws? *Theoria*. 47. 113–121.
- Lewis, David K. 1986. *On the Plurality of Worlds*. Oxford, Blackwell.
- Martin, Michael 2002. The Transparency of Experience. *Mind and Language*. 17. 365–425.
- McGinn, Colin 1989. Can We Solve the Mind-Body Problem? *Mind*. 98/391. 349–366.
- McGinn, Colin 1993. *The Limits of Inquiry*. Oxford, Basil Blackwell.
- Mekis Péter – Sutyák Tibor 2013. Egyetértés és egyértelműség. (Válasz Tózsér János *Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?* című tanulmányára). *Magyar Filozófiai Szemle*. 57/2. 114–127.
- Mills, E. 1996. Interactionalism and Overdetermination. *American Philosophical Quarterly*. 48. 105–117.
- Plant, Bob 2012. Philosophical Diversity and Disagreement. *Metaphilosophy* 34/5. 567–591.
- Rescher, Nicholas 1978. Philosophical Disagreement: An Essay Toward Orientational Pluralism in Metaphilosophy. *Review of Metaphysics*. 32/2. 217–251.
- Rescher, Nicholas 1985. *The Strife of Systems: An Essay on the Grounds and Implications of Philosophical Diversity*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
- Sider, Theodore 2001. *Four-Dimensionalism*. Oxford, Oxford University Press.
- van Inwagen, Peter 1975. The Incompatibility of Free Will and Determinism. *Philosophical Studies*. 27. 185–199.
- van Inwagen, Peter 1990. Four-Dimensional Objects. *Noûs* 24/2. 245–255.
- van Inwagen, Peter 1996. It is Wrong Everywhere, Always, and for Anyone to Believe Anything on Insufficient Evidence. In Daniel Howard-Snyder – J. Scott Jordan (szerk.) *Faith, Freedom and Rationality: Philosophy of Religion Today*. Lanham, MD, Rowman and Littlefield. 137–153.
- van Inwagen, Peter 2009. Listening to Clifford's Ghost. *Royal Institute of Philosophy*. Suppl. vol. 65. 15–39.
- van Inwagen, Peter 2010. We're Right. They're Wrong. In Richard Feldman – Ted A. Warfield (szerk.) *Disagreement*. Oxford, Oxford University Press.

